

dítása, hanem okvetetlenül szükséges a terjedelmes és részletes értelmezés. Nem kell tőle tartani, hogy ily módon önkényesség foglalkozhat tért; mentől alaposabban értelmezzünk, annál tisztábbá lesz előttünk, hogy egy bizonyos szócsoporthoz, bizonyos helyen, csak is egyetlen egy eszmét képes határozottan és félreérthetetlenül kifejezni.

Jogtudományi fejtegetésekbe azonban itt nem fogunk becsátkozni, legfőlebb, a hol szükségesnek fogjuk látni, a régészet körébe tartozó dolgokat fogjuk értelmezni.

Végre még megjegyzem, hogy Gaius nyelve tiszta, hibátlan és szabatos; meglátszik mindenütt, hogy tisztán gondolkozott, és öntudatosan választotta szövegeit. Műszavai a római jog szokott és rendes műszavai, okoskodásai következetesek és rendszeresek. Művét négy részre (commentarius) osztotta, a melyek közül az első a személyi jogokat és családi viszonyokat, a második és harmadik a dologi jogokat és a szerződéseken alapuló jogokat, a negyedik az u. n. törvényes cselekményeket tárgyalja, és így egy tudományos rendszerbe foglalva előadja a római egész magánjogot.

A maczedoniai román nyelvjárás.

(Folytatás.)

Térjünk át a mássalhangzókat illető kiválóbb különösségekre.

Első sorban kiemelendő itt *c* és *g* mássalhangzók ama hangoztatása, melytől a m-románoknak hazánkban dívó egyik neve, a „czinczár“ név, vette eredetét. Ugyanis míg a dácziai román említett mássalhangzókat *e* és *i* előtt szabályszerűleg olaszosan *cs* és *dzs* (*ce*, *ci*, *ge*, *gi*)-nek mondja ki, addig a m-román azokat jelzett helyzetben mint *cz* és *dz*-t hangoztatja, pl. *cinci* öt, *degetu* ujj, m-románul mond: *czinczi*, *dedzetu*. Ezen szunyogszerű cziczegő kiejtés szülte legvalószínűbben a m-románoknak „czinczár“ (románul *tiântiariu* s olaszul *zanzara* = szunyog) nevezeteket.

És miután az elnevezések árjában vagyunk, vessük föl egyúttal azon kérdést is, hogy honnét ered szóban forgó népnek az újjörögök által adott „kuczovlách“ (= sánta oláh) csufos elnevezése? Roesler egy igen meszszerűen hozott alapon azt véli, hogy a kérdéses gúnynév első fele a bolgár *ku-trigur* vagy *ku-triagur* néptörzs nevének elferdített maradványa, mely néptörzs a VII. században az avar uralkodás elől elvonulván, Maczedoniába ért s az ottani népségekre, illetőleg m-románokba olvadt volna belé.¹⁾ Megingattja azonban e nézetet azon tény, hogy „kuczovlách“ legújabbkori, a régiéknél egészen ösméretlen elnevezés. Igen valószínű, sőt legvalószínűbb tehát, hogy e gúnyoros nevezet onnét és azért támadt, mert az újjörögök csak is a múlt században a phanáriotáknak a Duna-fejede-

¹⁾ Roesler E. fenidézett művében.

lemségeiben való uralkodása óta kezdvén a dácziai román nyelvvel bővebben megismerkedni és így észrehevén, hogy a velük tószomszéd m-románok nyelv-románsága számosabb görög ingredientziák miatt ugyszólva sántikál, ennek folytán a m-románokkal újabb időben előfordult törzsölködéseik közt azokat a fennérintett gúnyos névvel kezdték illetni.¹⁾

Viszszatérve a mássalhangzókra, megjegyzendő, hogy a m-román kiejtés a mondott mássalhangzókön kívül még másokat is megváltoztat, illetőleg meglágyít, ha utánuk *i* következik. Így *bi*, *fi*, *li*, *mi*, *vi* szótagok mindenütt úgy ejtetnek ki e nyelvjárásban, mint magyarul *gyi*, *hi*, *lyi*, *nyi*, *ji*, (*j* bizonyos hehezettel mint az újjörög *γi*); *ni* pedig csak akkor lágyul olasz *gni* vagy magyar *nyi*-vé, ha e szótag után egy magánhangzó következik. Példák: albi fehérek, fica füge, cali lovak, lumina világosság, viptu élelemszer, calcaniu sark, m-románul mondó: algyi, hica, calyi, lunyina, hjiptu, calcanyiu.

Egyébiránt az elősorolt mássalhangzók illetén megváltoztatását vagyis inkább kiejtési színezetét, habár nem oly szabályszerű kiterjedésben, találhatni a dácziai román beszéd egyes tájain is. Mi több, azon változtatások némelyike meglepő hasonmást mutat föl egyrészt majd ez majd amaz újlatin nyelvben, másrészt pedig egy a régi római népnelvben, mint az őskori olaszországi dialectusokban. Ilyenek többek közt az eredeti *f*-nek *h*-vá változása, nevezetesen a szavak kezdetén, melyre nézve valóban mily szembeszökő a hasonlóság a macedoniai román nyelvjárás, a dácziai román nyelv néhány tájkiejtései, a spanyol s végül a régi latin népnelv között! Hogy egy példát felhozzunk, e szót fieru vas, a szilágysági és moldvai román ember, valamint a m-román is úgy ejti ki mint hieru, de a spanyol is hierro-nak mondja; továbbá e m-román szót hievra hiedglelés, Látzium őslakósa is nem febris-, hanem mint tudjuk hebris-nek mondotta.²⁾

Az előbbennel rokon a kezdő *v*-nek *h*-vá változtatása, mely szerteszórtan hasonlóképp létez a d-román nyelv területén, de létezett az umbriai nyelvben is, mint „heri pune heri vino“³⁾ (latinul: vel panem vel vinum), éppen mint m-románul s részint d-románul hulpe róka a helyest vulpe helyett, s más ilyenek bizonyítják. Létez továbbá a dácziai román nyelv vidéki kiejtései között is a m-román nyelvjárás azon részletes sajátsága, mely az isztriai román nyelvben legáltalánosabb, miszerint a két hangzó közé jutott *n* gyakran *r*-ré változik, p. o. arima sziv, pare kenyér, uru egy, verinu méreg, ânima, pâne, unu, verinu helyett.

¹⁾ Maioru P. Istori'a pentru inceputulu Romaniloru, Bud'a 1812, 224 és következő lapjain.

²⁾ Servius in Virgiliū Aen. VII. v. 695: Febris dicitur, quae antea hebris dicebatur.

³⁾ Grottefend Tabul. Eugub. 27. lin. 9.

Végül, más jelentéktelenebbeket mellőzve, még csak azt az alak-
tani sajátosságát jegyezzük meg a m-román nyelvjárásnak, mely szerint
r és *l* más mássalhangzók előtt sokszor elvettetnek, *atu*, *abu*, *mi-*
esu, *ade* ejtve ki *altu* más, *albu* fehér, *miersu* menet, *ar-*
de ég helyett. E különösség a dácziai román nyelv területén sehol
sem észlelhető, de igen is az *l*-re nézve az isztriai román nyelvben;
azonban itt már avál az említésre méltó sajátossággal, miszerint a
mássalhangzó előtt álló *al* szótag tulajdonképp *oa* (magyar *a*)-vá vá-
lik, tehát a fennebbi példákban *oatu*, *oabu*.¹⁾ Egy kirívó viszhang-
ja ez a francia és kihalt provencai nyelveket tudvalevőleg egész ter-
jedelmökben átkaroló azonos sajátásnak.

III. Alaktani sajátlagosságok. Ha szóbanlevő nyelvjárás alak-
tani sajátlagosságait vizsgáljuk, itt mindenekelőtt a határozott név-
támasz vagy articulussal van teendők. Ugyanis ennek *l* betűje *i* előtt
sem a himnemű többes alany- és tárgyesetben, sem pedig a nőnemű
egyes nemző és tulajdonító esetben nem lágyul meg annyira, hogy
egészen elenyésszék, hanem megmarad a magyar *ly*, olasz *gl* hang
alakjában, p. o. *arburii* a fák, *dómnnei* az aszszonyságnak, m-
románul *arburîli*, *dómnnei* (mondj: *arburîlyi*, *dómnelyi*). Átalá-
ban az *l*, *n*, *r* folyékony mássalhangzók kivétele vagyis elenyésése
rövid *i* és *i*-vel kezdődő kettőshangzók előtt, mi a dácziai román nyelv-
ben mainap szabály, de az *n*-re nézve csak a Hátszeg vidéki és Temes
bánsági tájkiejtés kivételével, a m-románban még meg sem kezdődött.

A névtámaszt illetőleg figyelmet érdemel még a másodrendű
alu és a határozatlan *unu* névtámaszok egy-egy sajátága. Amaz *t*.
i a főnévnek vagy névmásnak egy másikhoz való sajátító viszony-
ban létekor *a* és *lu* alkreszeire oszlik, *a* a birtokos név elé helyez-
tetvén, *lu* pedig a birtoknevek valamelyikéhez ragasztatván, ha mind-
járt közülök vagy egy ellenbe is látva mondattanilag névelővel, pl.
miculu predicatoriu *alu* *mieu*, az én kis szónokom, m-román-
ul: *mic'lu* predicator'lu *alu* *mieu*.²⁾ Emez, a határozatlan
névtámasz, pedig azért nevezetes, mert míg nőneme a dácziai román-
nyelvben mindég *o*-vá olvad össze, a m-románban kivétel nélkül
u *a* marad.

Tovább haladva a főnévhez, erre nézt a kérdéses nyelvjárás kü-
lönösön három pontban mutat föl nevezetes eltéréseket a dácziai,
vagy hogy Fuchs Ágost szabatos megkülönböztetésével és kifejezé-
sével éljünk, északi román nyelvtől.³⁾ Első a névtámasznak az *u*-val
végződő nevekhez való ragasztása. Ezen vég *u*, és a neki megfelelő
többesszámú vég *i*, mint már fentebb is érintők, a m-román vagy
helyesebben déli román nyelvben teljtartalmulag ejtetik ki, ha két,
félíg, ha csak egy mássalhangzó előzi meg. Utóbbi esetben az északi

¹⁾ Maiorescu J., idéz. művében.

²⁾ Boiadgi M., id. műv. 165. 203. stb. lapjain; a m-román pél-
dákat általában ezen szerző után idéztem.

³⁾ Dr. Aug. Fuchs, idéz. műv. és hely.

román azon véghangzókat a névtámasznak a névhez csatolásával fölélesztzi, teljesen hangoztatja, a m-román pedig nem; tehát m-románul fetioru-lu a legény, lupu-lu a farkas, fetiori-li a legények, lupi-li a farkasok, mondd: fetior'lu, lup'lu, fetior'li, lup'li.

Második és sokkal nevezetesebb pont a névejtegetés általában véve. Tekintettel erre érdekes dolog, hogy az esetvégzetek elkopása, elvásottsága előbbre haladt a m-román nyelvjárásban, mint a dácziai román nyelvben, úgy, hogy sok fő- és melléknévnek emebben nemcsak szám-, hanem még esetvégzetei is vannak, míg amabban esetvégzetei már nincsenek. Egy nagyobb közeledés [ez a nyugoti újlatin nyelvek jelenlegi természetéhez, mely közeledés vajjon] a szomszéd olasz nyelv befolyásának tulajdonítandó-e? nem fürkészszük ez alkalommal. Csak azt említjük fel, hogy ezen fajta nevek közé sorolandók mindenekelőtt a harmadik ejtegetéshez tartozó nőnemű nevek, pl. a *dunare-a* a gyűlés, sajátító és tulajdonító eset d-románul *dunàri-i*, m-románul *dunare-li*. Szintén ide tartoznak az ugynevezett apocopált vagyis csonkított végzetű első ejtegetési nevek, melyek végzete t. i. hajdanában *la* volt, de mely végzet a mai északi román nyelvben majdnem egészen elenyészett, a déliben pedig *o*-vá változott után mainapiglan fenmaradt, úgy, hogy a hajdani stela csillag, d-románul *ma* úgy hangzik mint *sté*, m-románul mint *stéo*. E nevek sem mutatnak a déli román nyelvjárás ejtegetésében eset-, hanem csak szám-mozgást, pl. d-románul *sté*, sajátító és tulajdonítóban a *la* végzet föléledésével *stele-ei*, öszszévónva *stele-i*, többes alany-és tárgy esetben *stele-le*; ellenben m-románul *stéo*, sajátító és tulajdonítóban *stéo-li*, többes alany- és tárgy esetben *stelele*. a középső *e*-nek gyorsabb kiejtésével.

Ha aztán az egyes névejtegetési eseteket vesszük szemléletünk tárgyul, mindjárt első lépésre a m-román sajátítónak ama tulajdonsága ötlük szemünkbe, mely szerint két főnévnek egymástól való függési vagy egymáshoz való birtokviszonyakor az *a* sajátító eseti előljáró, a dácziai román nyelv szokás ellenére, még akkor is kitétetik a vonzott főnév elé, midőn a vonzó főnév névtámaszszal bir, pl. d-románul *óspetiilui* az ő vendégei, *lasarea sangelui* a vér bocsátása, m-románul *ospeti-li* a lui, *lasarea a sangelui*. Ezen *a* továbbá a nyugati újlatin nyelvekben tudvalevőleg tulajdonító eseti előljáró tisztet visel, s ezt tekintve, vajjon nem meglepő-e, hogy azon hangzó a m-román nyelvjárásban is a tulajdonító esetnek nélkülözhetlen jelzője? *Se pare omului* úgy tetszik az embernek, *dà micci sorei tale add kis nővérednek*, mondja az északi román ember; ellenben a déli: *se pare a omului*, *dà a mica-li soru tai*.

Mit mondjunk aztán a szenvedő vagy vádló esetről, melyet a m-román a tulajdon és közneveknél épp úgy, mint a melléknév- és névmásoknál pre eseti előljáró nélkül képez mindez ideig, a midőn az északi román nyelv a tulajdonnevek és névmások vádló esete előtt okvetlen megkivánja már a pre előljárót? ¹⁾ Mit mondjunk a szólító-

¹⁾ Lássd erről „A dácziai román nyelv régisége“ című értekezletemet az „Erdélyi muzeum“ 1874. évi 2. sz. 38. l.

ról, mely nemcsak az első és harmadik ejtegetésű nő- és himnemű neveknél, hanem a második ejtegetésű nevek egy részénél is egyszerűen a névnek támasz nélküli alakjával, más részénél pedig, u. m. majdnem valamenynyi lelkes lényt jelentő vagy személyesített főnevek és minőségi mellékneveknél latinosan az *u* végzet *e*-vé változásával képződik? Valóban az eleinte említett tespedés ezen és más ilyen részben nem vált a déli román nyelv kárára; mert szólító esetalakok mint *domnedieu* isten, *turcu* török, *côrbe* holló, *dômne vindecatorie* orvos ur stb., milyenekkel ezen nyelvjárás a régi román könyvek nyelvével megegyezőleg bír, akár logikailag, akár nyelvészetileg elemezve többre becsülendők az északi román nyelv *domnedieule*, *turcule*, *domnule* s más ilyenén szólító alakjainál.

(Vége köv.)

Dr. Szilasi Gergely.

A hasi hagymáznál és külerőszak behatására támadt agylobnál az agyban létrejövő elváltozásokról.

Ez czíme egy Virchow Archiv-ja utolsóelötti füzetében¹⁾ megjelent és a mellékel* táblákon rajzokkal illusztrált dolgozatnak, melynek szerzője Popoff Leo tr. Szentpétervárról, ki idevágó vizsgálatait és kísérleteit a strassburgi egyetem kórtani intézetében, v. Recklinghausen tn. vezetése alatt végezte. E dolgozatot kivonatilag ismertetni, úgy hiszem, nem lesz felesleges, minthogy az, a Cohnheim által — egy évtizeddel ezelőtt — felállított lobelméletnek újabb illusztrációjául szolgálhat s kiindulási pontját képezheti egy, az agy lobos bántalmainál s a heveny fertőző kóroknál az agyban végbemenő kórbonc- és kórszövetteni elváltozásoknak pontosabb kutatását magának célul kitűzött buvárlati törekvésnek.

Minden orvos előtt — ki a kórbonczasztal körül megfordult — ösmeretes, hogy az agybántalmaknál (lelki- és kedélybetegségek, önállóan vagy külsértések folytán fellépett, vagy az öszszes szervezetet megtámadott betegségeket [heveny fertőzési és küteges kórok] kísérő bántalmak) általában mily kevés s hogy szerzővel szóljak, mennyire „silány“ az eredmény, melyhez jelenlegi vizsgálódási eszközeinkkel, ha nem is épen a szabad szemmel látható (makroszkopikus), de mindenesetre és mindig a göröcsövi vizsgálatnál kitünhető kórbonc- és kórszövetteni elváltozásokat illetőleg a hullában jutunk. Az örültségi kóroknál, bizonyos idegbántalmaknál, önálló és külsértésre támadt agyloboknál, a hagymázat és más heveny fertőzési kórokat (mint p. himlőt stb.) kísérni szokott agybántalmaztatási jelenségeknél (erős főfájás, szédülés, félrebeszélés, furor, kábultság, elbuzulás, az érzékek meggyengült, megzavart működése) szokásossá vált, midőn az agyra,

¹⁾ LXIII. köt. 3. és 4. füz., 421 és kk. II.